Marija Gačić

SJEDI DRVO NA DRVO

Odnos čovjeka i drveta kroz različite aspekte života

Marija Gačić

sjedi drvo na drvo

Odnos čovjeka i drveta kroz različite aspekte života

Đakovo, lipanj 2017.

Nakladnik:
Muzej Đakovštine

Za nakladnika:
Borislav Bijelić

Autorica teksta i izložbe:
Marija Gačić

Fotografije:
Marija Gačić

Suradnici:
s. M. Estera Radičević, Dajana Karas, Marinko Žeravica, Tomislav Bašić,
Vlado Matoković, Zdenko Šarčević, Mirko Mihaljević, Držislav Gačić

Dizajn, grafičko oblikovanje i tisak:
Hardy, Đakovo

Naklada:
150 primjeraka

ISBN: 978-953-7128-63-0

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu
Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 140718077

Sjedi drvo na drvo: odnos čovjeka i drveta kroz različite aspekte života

Ako se osvrnete po prostoru u kojemu se trenutno nalazite, sigurno ćete na prvi pogled uočiti barem nekoliko drvenih predmeta. Iako živimo u vremenu u kojemu su lako dostupni mnogi materijali, još uvijek se drvo cijeni kao prirodni, najkvalitetniji materijal. Da tome nije tako samo u novije vrijeme, pokazat će nam izložba koja će potražiti drvo u različitim aspektima ljudskoga života. Od davnih vjerovanja do današnjih uvjerenja, preko različitih uporabnih predmeta, umjetničkih ili svakodnevnih, ukrašenih ili jednostavno oblikovanih na tragu prirodnih karakteristika i potencijala drveta.

Cilj ove izložbe je propitati ulogu drveta u ljudskome životu i djelovanju te odnos čovjeka i drveta kroz različite materijalne ostvaraje. Prikupljanjem predmeta za izložbu te razjašnjavanjem postupaka s njima, kao i njihove uloge u životu čovjeka, nastoji se doći do dvostrukog razumijevanja: razumijevanja čovjeka i njegovog odnosa prema drvetu.

Uzimajući u obzir različitu terminologiju i činjenicu da se zasebna znanost bavi drvetom, stablima i šumama, predmet interesa ove izložbe je drvo u različitim pojavnim oblicima. Nećemo se baviti propitivanjem značenja riječi iz ove tematske skupine, nego će se interes usmjeriti na čovjekov odnos prema drvetu kao biljci i drvetu kao materijalu čijom se obradom i uporabom izražava cijeli niz potreba, umjetničkih motivacija ili praktičnih zahtjeva. U izložbi, ali i ovome tekstu, vidljivo će se zato ispreplitati pojam *stablo* kao biljka te *drvo* kao biljka, ali i materijal od kojega su izrađeni predmeti.

Mnoga dosadašnja istraživanja potvrdila su da je čovjek od prapovijesti do danas koristio drvo kao ogrjev i izvor svjetlosti, kao građevni materijal ili oruđe i oružje. Od drveta se izrađivalo pokućstvo i vozila, koristilo se za liječenje i različite oblike prerade, a drvo je izražavalo i izražava i ljudsku potrebu za simbolikom, vjerovanjem i umjetnošću (usp. Visković, 2001: 106).

Drvo je prirodni materijal koji se u našem kraju, u Slavoniji, Đakovštini, nalazi gdje god se okrenemo. Ono nastaje iz biljaka koje općim imenom nazivamo stablima. Stabla su živi organizmi koji imaju svoje karakteristike: specifično izgledaju, rastu, oblikuju krošnju, zahtijevaju određene uvjete i svako stablo na svoj način može utjecati na život čovjeka. Pojedina stabla su ljudima draža, pojedina stabla ljudi izbjegavaju, od određenog stabla se može dobiti dobra drvena građa za gradnju, od pojedinih dobro ogrjevno drvo. Poneko stablo će dati dobar materijal za glazbeni instrument, a pojedino za papir. Uz sve to, uvijek je prisutna veza koja se stvara između čovjeka i drveta koja nije uvijek svjesna i namjerna.

Osim navedenoga, stablo, tj. njegovi dijelovi čest su simbol različitih dugotrajnih procesa. Tako se u javnim govorima najavljene velike promjene nazivaju *korjenitima*, a razvijena linija nekog naroda naziva se *granom*, poput šokačke ili *bunjevačke grane*. Uz to, brojne društvene organizacije proistekle iz većih inicijativa, poput Seljačke sloge, nazivaju se *ograncima*. Stablo je, osim toga, i *obiteljsko*, jer slika stabla predočuje snagu, brojnost i budućnost generacija.

Od drveta su ljudi izrađivali različite predmete: ukrase bez posebne namjene ili pak one praktične koje su svakodnevno koristili. Možda najvažnije od svega, drvo je bilo pouzdan i lako dostupan građevni materijal te su cijele konstrukcije kuća izrađene upravo od drveta, a kasnije oblagane drugim materijalima. Posebni primjerci u potpunosti drvenih građevina svakako su slavonski *ambari* i čardaci, koji se još i danas mogu naći u ponekom dvorištu.

Drvo svojim plodovima osigurava hranu i ljudima i životinjama, a njegova se uporaba danas djelomično smanjila i svela na pokućstvo i ogrjev, no ipak je i danas snažno prisutno svuda oko nas. Možda je to razlog zbog kojega ponekad ne uočavamo drvo kao materijal koji je u tradiciji našega kraja ostavio velik trag. No, činjenica je da se upravo u ovom elementu kulture, koji je i danas prisutan, u njegovim mijenama, različitim primjenama i obradama može pratiti razvoj kulture. Zato ćemo razumijevanjem drveta pokušati razumjeti čovjeka.

Izložba obuhvaća predmete izrađene od drveta i ostale elemente kulture povezane s drvetom u istočnoj Slavoniji, poglavito u širem području Đakovštine od sredine 19. stoljeća do danas. Otkrivamo, dakle, odnos današnjih stanovnika šire Đakovštine prema drvetu: kakvo je značenje drveta u životu čovjeka na ovim prostorima, što se sve i na koji način izricalo različitim predmetima, što i danas znače pojedini drveni predmeti itd.

Dio izloženih predmeta je iz etnografske zbirke Muzeja Đakovštine, dok je dio iz privatnih zbirki Tomislava Bašića iz Vrpolja, Zdenka Šarčevića iz Đakova, Vlade Matokovića iz Selaca Đakovačkih te iz zbirke Samostana Milosrdnih sestara sv. Križa iz Đakova. Predmeti su prikupljeni i odabrani tijekom provedenog terenskoga istraživanja pri čemu se istaknuo zanimljiv suvremeni odnos prema predmetima od drveta koji se često tretiraju kao samorazumljivi, sveprisutni i ne previše vrijedni – posebno u odnosu na druge elemente materijalne kulture, kao što su na primjer narodne nošnje. Izložba je podijeljena u nekoliko manjih cjelina: od vjerovanja vezanih uz stabla, preko tradicijskih uporabnih predmeta od drveta, drveta u izradi glazbenih instrumenata, izreka o drvetu i stablima, drveta u pjesmama, te je sadržaj dopunjen prikazom dokumentarnog filma *Dotter*, autora Tomislava Mataića, koji tematizira obradu drveta i oblikovanje drvenih lula te stavlja naglasak upravo na direktan kontakt s drvetom kao prirodnim materijalom ne samo u obradi nego i kasnije u procesu korištenja lule kao osobnog predmeta.

Osim već istaknutog, izložba ima cilj potaknuti direktan kontakt posjetitelja i drveta: pogledom, dodirom i mirisom. Izloženo je tridesetak uzoraka različitih domaćih i egzotičnih vrsta drveta koje je nesebično pripremio Marko Seletković, dipl. ing. drvne tehnologije.

Izložba je, dakle, osmišljena kako bi posjetiteljima osvijestila vlastiti odnos prema drvetu i materijalizirala doživljaj drveta kakav možda do sada nisu imali priliku iskusiti.

VJEROVANJA

Priču o drvetu započet ćemo vjerovanjima koja su danas uvelike iščezla, ali fragmentarno su još uvijek prisutna. Zašto kucamo o drvo tri puta? Je li riječ o jednostavnom „praznovjerju" iz današnje kršćanske perspektive ili pak o ostacima nekadašnjeg sustava vjerovanja? Zašto baš kucamo o drvo? Zašto ne o kamen ili staklo, na primjer? Poznate su i danas različite predaje o učincima koje pojedino stablo može izazvati u prirodi ili životu čovjeka, zato je i dio izložbe posvećen upravo različitim vjerovanjima povezanima s drvećem i stablima.

Mnoga vjerovanja o drveću svoje korijene vuku iz ostataka nekadašnjeg slavenskog mita, no pojedina vjerovanja su nastavila živjeti i u kršćanskom svijetu te su povezana uz kršćanske blagdane (usp. Vinšćak 2002:13). Općenito, vjerovanja o drveću spadaju u široki kontekst istraživanja slavenske i indoeuropske pretkršćanske mitologije. Cilj ovoga teksta nije tumačiti spomenute mitologije, ali svakako će biti potreban doticaj s njima budući da su vjerovanja u drveće usko vezana uz praslavenski sustav vjerovanja.

Slika stabla kao osi svijeta poznata je u slavenskoj mitologiji. „U slavenskim se tekstovima drvo koje predstavlja os svijeta (Axis mundi ili Arbor mundi) javlja kao iva ili rakita, što je vjerojatno najstariji oblik, potom kao hrast ili dub, što je najčešći oblik, te kao bor ili jela, što je najmlađi oblik." (Vinšćak 2002:18) Spomenuti hrast i vrba iva ili rakita u svom rastu zahtijevaju puno vode pa se njihovo korijenje smatra simbolikom podzemnog svijeta, tj. božanstva Velesa, čiji simbol je zmija koja prirodno obitava u spomenutim uvjetima. S obzirom na to da se u krošnjama drveća gnijezde ptice, tako je i Orao simbol slavenskoga božanstva Peruna, koji obitava u nebeskom dijelu stabla, dok ulogu glasnika između nebeskog i podzemnog dijela stabla zadržava kuna ili vjeverica.

Slika 1. Simboličan prikaz osi svijeta, Arbor mundi (izvor:) http://svetagarte.blogspot.hr/2016/08/blog-post_11.html

„U sredini debla nalaze se pčele, a na granama sjede orao i ptice. Iznad drveta je kameniti nebeski svod. Orao Perun sjedi na suhoj grani i promatra svijet okolo. Vezu između orla i zmije održavaju kuna ili vjeverica koje se kreću dolje-gore po stablu.“ (Vinšćak 2002: 18 i 19) Tako drvo zapravo povezuje tri razine svemira: nebo, zemlju i podzemlje.

Posebno je zanimljiva jezična veza koja povezuje općeindoeuropsku riječ koja označuje *drvo* ili *dub* koja se javlja u svim indoeuropskim jezicima, pa tako i u hrvatskom. (usp. Vinšćak 2002: 27).

Tablica 1 (Vinšćak 2002: 136, 137): *Simbolična značenja drveća u mitologijama*

Vrsta	Praslaveni, Grci, Rimljani, Kelti, Germani, ostali	Kršćanstvo
Hrast	os svijeta *[axis mundi]* (PS, Gr, R, K) Bog gromovnik, vatra, ozdravljenje (PS, Gr, R, K, Ge), pobjeda (R)	Badnjak (jS) Krist, Marija, križ
Vrba	os svijeta *[axis mundi]*, besmrtnost (PS) čistoća tijela, žensko tijelo, Hera (Gr), pomlađena priroda (Tibet)	vrag, zmija
Jasen	os svijeta *[axis mundi]*, čvrstoća, vilinsko drvo (jS), Posejdon (Gr), besmrtnost, plodnost, žensko stablo (Ge)	-
Tisa	os svijeta *[axis mundi]* (Hetiti) vilinsko i apotropejsko drvo (jS), vječni život, sadi se na grob (K), vječna mladost, ponovno rođenje (G)	Isusov križ
Lipa	žena, prijateljstvo, vjernost (PS)	žena, Djevica Marija slika Bogorodice
Maslina	božica Atena (Gr), sveto drvo (Židovi i Islam) Prorok (Islam)	mir, bogat urod, plodnost, očišćenje, kraj potopa, pobjeda, nagrada
Lijeska	plod znanja, strpljenje, mudrost (K)	ispunjavanje želja
Brijest	demonsko, samovilsko (PS)	dostojanstvo života, čvrstoća vjere

Bor	mrtav i uskrsli bog, besmrtnost života (Gr), plodnost (PS), izmjena godišnjih doma (Gr)	besmrtnost
Jela	kult mrtvih (Gr, R)	rođenje Isusa
Omorika	vatra, očišćenje (PS)	božićno drvce
Smreka	besmrtnost (PS, Gr, Ge)	besmrtnost, nepokvarljivost, znak Krista, pod njom se rodio Krist
Čempres	besmrtnost, duhovne vrline, sveto podzemni svijet, žalost (Gr, jS)	besmrtnost, žalost, smrt
Breza	dvojstvo, mjesec-sunce, muško-žensko, proljeće, djevojka (Kina)	-
Murva	istok, sunce (Kina)	-
Drijen	zdravlje, obrana od groma, božje drvo (PS)	uskrsnuće, zdravlje, božje drvo, Isusov križ
Orah	podzemni svijet, demoni, nesreća, smrt (PS, jS, Gr)	-
Jablan	podzemni svijet, dvojnost, ljubavna simbolika, Heraklo (Gr)	-
Bazga	demonsko drvo (PS, jS)	-
Topola	Had (Gr)	prokleta od Marije
Šipak	plodnost (PS), grijeh, Hela, Afrodita (Gr)	božanska vječnost, savršenstvo, plodnost, crkva
Kesten	čistoća, zapad, jesen (Kina)	čistoća
Bukva	sveto drvo (PS, R), Jupiter i Dijana (R)	-
Bagrem	besmrtnost, sjever, zima (Kina) religijske vrijednosti (Gr)	nevinost, nepokvarljivost, sunčana svjetlost
Kruška	erotika, žalost (Kina)	Isusova ljubav prema ljudskom rodu
Trešnja	čistoća, lagana smrt (Japan)	slast plemenitih djela, radost blaženih na nebu

Praslaveni	= PS	Rimljani	= R
južni Slaveni	= jS	Kelti	= K
Grci	= Gr	Germani	= Ge

Osim u slavenskoj mitologiji i u keltskoj, na primjer, drveće zauzima središnje mjesto, a osim toga temeljna galska abeceda sastoji se od 17 slova, a svako slovo odgovara imenu određenog drveta te je broj suglasnika u toj abecedi jednak broju lunarnih mjeseci što upućuje na to da je ova abeceda ujedno i sveti kalendar. U njemu hrast ponovno zauzima centralno mjesto (usp. Vinšćak 2002: 29, 30).

U grčkoj mitologiji također se javlja drvo koje simbolizira središte svijeta, a Grci su posebno štovali hrast i maslinu što se opravdava korisnošću plodova. Rimljani su također posebno štovali hrast, a njegova posebna uloga očitavala se i u činjenici da su rimske svećenice vestalke vječnu vatru koja je gorjela u Rimu ložile isključivo hrastovim drvetom (usp. Vinšćak 2002: 30,31).

Iz gore navedenoga jasno se izdvaja drvo hrasta, kao posebno štovanog i kao simbola brojnih visokih božanstava različitih religijskih sustava. Danas je hrast također, u Slavoniji naročito, drvo koje zauzima posebno mjesto u nizu identitetskih simbola. Svojim vanjskim karakteristikama, hrast kao snažno, dugovječno, veliko drvo izuzetno slikovito može predočiti poželjnu sliku pojedinca, društva ili naroda, no o tome će više riječi biti kasnije u tekstu. Osim hrasta, ulogu drveta života imalo je također rajsko drvo, breza, javor, bor, oskoruša, jablan i lipa (usp. ibid).

Danas je uvriježena praksa ukrašavanja božićnog drvca, koje se jednostavno naziva *bor*. Riječ *bor* u praslavenskom kontekstu označavala je prvotno šumu, a ne neku određenu vrstu drveta. No, značenjski pomak na bor kao posebnu vrstu *pinus* dogodio se prije raspada praslavenske zajednice te je zbog uvjeta u kojima ovo stablo raste bor smatran i stablom svijeta (usp. Belaj 1998: 164, 165). O važnosti bora u predaji hrvatskoga naroda svjedoči i činjenica da za Božić ne ćemo reći da kitimo božićno drvce ili novogodišnju jelku, nego bor. Osim toga, i danas je poznato vjerovanje u Slavoniji i Đakovštini u vezu između bora i smrti što je izraženo uzrečicom: *Bor preko kuće, gazda iz kuće!* ili *Bor gor* – kuća dol*!*. (Toldi 1994) Vitomir Belaj je opširnom analizom i komparacijom različitih tekstualnih i topografskih izvora došao do značajnih zaključaka koji nam otkrivaju da je bor bilo mjesto na kojemu je, prema praslavenskim vjerovanjima, obitavao Perun – bog gromovnik, koji je obitavao na visokom i suhom mjestu. Vjerovanje povezano sa smrću zapravo se veže uz praslavenski mit prema kojemu je Perunov sin odveden u zemlju mrtvih (usp. Belaj 1998: 166). Iako cilj nije rekonstruirati praslavenski sustav vjerovanja, zanimljivo je primijetiti kako su današnja „praznovjerja" vezana uz drveće vrijedni ostaci nekadašnjeg religijskog sustava, ili, kako Belaj zaključuje priču o boru: „Stoga seljak, želi li imati muško potomstvo, želi li da ga sin nadživi, ne smije posaditi *bor* u avliju. Inače će proći kao i Perun. Tu, pred nama, u Slavoniji, potkraj drugog tisućljeća! Pa da čovjeka *sveta jeza* ne *uvati*..." (Belaj 1998: 167)

Vjerovanja u drveće potvrđuju i bilješke kršćanskih svećenika koje govore o zabrani obožavanja drveća, no i u kršćanstvu, tj. u vladajućem vjerskom diskursu područja u kojem živimo, drvo ima bitnu ulogu. Jedno od prvih izvješća iz Staroga zavjeta govori o stablu spoznajte dobra i zla koje raste u Edenu (usp. Post 2, 8-15). Dok su pojedini mislioci odgonetali koje je to zapravo stablo, zanimljivo je uočiti da je za simbol spoznaje uzeto upravo stablo. No, ako si predočimo različita svojstva stabla: njegovu trajnost, ukorijenjenost te istovremeno stremlje-

nje u visinu, neprestano grananje i listanje, može nam postati jasno zašto je upravo stablo simbol spoznaje (usp. Visković, 2001: 636). Osim toga, temeljni simbol kršćanstva je *drvo križa*, koje se upravo tim riječima adresira tijekom obreda Velikoga petka kada se poseban naglasak stavlja na Kristovu smrt na križu. Tada svećenik izgovara riječi: *Evo drvo križa na kom Spas je svijeta visio*. Na to se odgovara: *Dođite, poklonimo se*. Jasno je da se *drvo križa* štuje zbog Kristovog čina svojevoljne predaje i muke, no u ovom kontekstu, ne možemo ponovno ne zamijetiti da se radi upravo o drvetu. Štoviše, ako se s razine vjerskog simbola vratimo na formu i praktičnu uporabu križa ne možemo izostaviti njegovu primarnu funkciju sprave za mučenje. Već sada imamo pred sobom određeni raspon simbolike i praktične uporabe drveta o čemu će više riječi biti u nastavku.

PREDMETI OD DRVETA

Kada bi vas netko pitao da nabrojite pet predmeta od drveta, uvjerena sam da biste bez problema nabrojili i deset. Drvo je oduvijek bilo lako dostupan materijal od kojega su se izrađivali različiti ukrasni i uporabni predmeti. Budući da je fokus našeg interesa šire područje Đakovštine u razdoblju od 19. stoljeća, nećemo se osvrtati na dalju povijest drvenih predmeta i njihove uporabe, nego će pažnja biti posvećena uporabnim predmetima korištenim isključivo u ovom razdoblju. Dok smo svakodnevno okruženi predmetima poput stolova, stolaca, vrata, prozora, podova, polica, ranije se od drveta izrađivalo različito oruđe i oružje, pa tako i u prethodnom poglavlju spomenute sprave za mučenje. „Zaista, samo dijabolična ljudska ingenioznost može od stabla načiniti **batinu, vješala, stup i kotač za mučenje, križ za razapinjanje, lomaču za spaljivanje, panj za odsijecanje glave i udova, krvnički malj, kolac za nabijanje, okvire giljotina, klade,** dugačka **vesla** za okovane galeote...“ (Visković, 2001: 122) Jednu od takvih sprava, doduše za primjenu u obradi životinjskoga mesa, moguće je vidjeti na izložbi. To su vješala pomoću kojih, i na koja se podiže, najčešće, svinja nakon klanja kako bi se jednostavnije izvršila obrada mesa. Vješala su izrađena u potpunosti od drveta uključujući i klinove na koje se mrtva životinja zapravo vješa.

Puno ugodnija uporaba drveta je ona u drugim kontekstima, no te procese je potrebno detaljnije promotriti kroz različite faze obrade i ukrašavanja drveta. U Đakovštini, i ostatku Slavonije, drvo je korišteno kao građevni materijal. Još i danas u selima se mogu naći kuće čija je skeletna konstrukcija izrađena od drveta te zatim premazana mješavinom vode, fine prašine i biljnih ostataka, tzv. pljeve.

Osim stambenih objekata, na isti način su građeni i gospodarski objekti poput spremišta za opremu i usjeve, tzv. štagljeva. Ovaj način gradnje u Slavoniji se širi nakon napuštanja gradnje kuća u potpunosti od drveta, što se u nekim krajevima Hrvatske zadržalo puno duže, na primjer u Posavini ili Turopolju. Utvrđeno je da je gradnja drvom bila dio iskustva Hrvata doseljenih u ove krajeve (usp. Živković 2013). S obzirom na dostupnost materijala, u Slavoniji se uglavnom gradilo hrastovim drvetom, što se smatra najboljim materijalom za gradnju

(usp. ibid). No, drvo je imalo i društveno-političku ulogu: „Kada slavonska hrastovina počinje dobivati dobru cijenu na europskome tržištu, vlasti (za vrijeme cara Josipa II.) zabranjuju hrastovu građu za gradnju i pokrivanje kuća.“ (Živković 2013: 91). Ipak, u mnogim dvorištima zadržao se oblik žitnice u potpunosti izrađen od drveta, tek kasnije umjesto drvenom šindrom pokriven crijepom: *ambar*. A da je ambar, kao drvena građevina imala važno mjesto u životu stanovnika ovoga kraja svjedoče mnoge zanimljive drvene makete, budući da je važno istaknuti kako je temom drvene makete moglo postati samo nešto uistinu važno.

Slika 2. Drvena konstrukcija kuće u Strizivojni.

Budući da se u *ambaru* čuvalo žito i ostale žitarice koje su značile egzistenciju ljudima i životinjama, zauzimao je posebno mjesto u dvorištu te je nerijetko bio bogato ukrašen rezbarijama.

Slika 3. Maketa ambara iz Sikirevaca (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

No, ono na što je potrebno posebno obratiti pažnju su manji predmeti izrađeni od drveta koji su se koristili u svakodnevnom životu u kućanstvu ili pri radu. Prilikom preuzimanja dužnosti kustosice etnografske zbirke Muzeja Đakovštine u rujnu 2016. godine, proces upoznavanja sa zbirkom tekao je polagano i postupno. No, odmah mi je pažnju privukla nakupina drvene građe na muzejskom tavanu. Iako djelomično složeni, u mraku i otkriveni stajali su stolci, kolijevke, tkalački stanovi, kola, ladičari, trlice, stupke, vitlići, preslice. Nasuprot tome u muzejskom depou, na policama je bilo složeno glineno posuđe, a u novim metalnim ladičarima tradicijski tekstil: rubine, pregače, marame, šamije, ponjavci itd. Navelo me to na razmišljanje u dva smjera. Prvi prema spoznaji da je drvo materijal od kojega se u prošlosti izrađivalo sve: od pribora za jelo do prijevoznog sredstva. S druge strane, način pohrane ovog dijela zbirke dao je naslutiti da je više pažnje poklonjeno tradicijskom tekstilu, što se potvrdilo i u brojnim kontaktima s terenom tijekom pripreme izložbe. Naime, pojedini kazivači su mi potvrdili kako narodne nošnje smatraju najvrjednijim dijelom svoje tradicije i baštine, a da ni sami ne znaju zašto. Istovremeno, za ostale baštinske artefakte nemaju razvijen osjećaj vrijednosti pa se nerijetko dogodilo da su različiti drveni predmeti završili u vatri. Kako se dogodio taj obrat po kojemu smo od društva koje je u drvetu nalazilo i ogrjev i materijal za gradnju kuća, ali i prostor za kreativno izražavanje, pomoć drugima i sebi, došli do društva koje sve manju pažnju poklanja drvetu, a sve više smatra vrijednim mnoge druge elemente kulture? Budući da je ovo tema drugih rasprava, ovdje ćemo se zaustaviti te započeti priču o društvenoj ulozi drveta kroz različite predmete izrađene od drveta. No, važno je napomenuti da je upravo ovo trenutak u kojemu možemo razumijevanjem praksi s drvetom doći do razumijevanja čovjeka.

DRUŠTVENI KONTEKST UPORABNIH PREDMETA OD DRVETA

Antun Matasović, direktor banke u Đakovu u prvoj polovici 20. stoljeća uočio je vrijednost i kreativne procese povezane s izradom predmeta od drveta i njihovim ukrašavanjem. Naime, njegov brat, Franjo Matasović, a inače autoričin šukundjed, imao je izuzetan dar za oblikovanje predmeta i njihovo ukrašavanje različitim rezbarijama. Tako je Matasović u tekstu *Seljačko rezbarstvo u slavonskoj Posavini* (1933.) opisao različite predmete iz Brodskog Posavlja i Đakovštine uzimajući u obzir vremenski i povijesni kontekst. Uočio je promjenu u motivici i tehnikama u razdoblju prije i poslije I. svjetskog rata, a rezbarenje drveta karakterizira isključivo kao muško rukotvorstvo. Sukladno dobi muškarca, prvi susreti s obradom i uporabom drvenih predmeta sežu u djetinjstvo kada su dječaci bili pastiri te su kao dio čobanske opreme morali imati štap, *batinu*, ćulu ili *budžu* za gonjenje stoke ili igru (usp. Matasović 1933: 145).

Slika 4:
Palica budža ili ćula (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

Ulaskom u mladenačku dob, mladići su počinjali izrađivati složenije predmete poput pletenih košara, korica za nož ili glazbala kao što su frule, dvojnice ili tambura samica. No, rukotvorstvo drvenih predmeta imalo je i društvenu vrijednost. Prvenstveno su vještiji mladići izradom različitih predmeta za kućanstvo doprinosili povećanju kućnog inventara. Matasović to opisuje ovako: „Glavno je, da ukućanima pokaže, kako se i on brine za kuću, kako je skrban, pa ma i neznatnim stvarima povećava kućni inventar“ (Matasović 1933: 147). Društveno kulturna uloga obrade drveta i izrade predmeta posebno se očituje u darovanim predmeta koje je mladić izradio i poklonio svojoj djevojci, budućoj supruzi. Naime, rukotvorci su zapravo mahom bili amateri koji svoje uratke nisu prodavali, nego su ih zadržavali za sebe, svoju obitelj ili poklanjali. U tom smislu, djevojci poklonjen svijećnjak, tzv. *kandela*, jednoga dana, nakon sklapanja braka, vratit će se u kuću u kojoj je predmet nastao.

Slika 5: Svijećnjak iz Vrpolja (Zbirka Tomislava Bašića iz Vrpolja)

U kontekstu rodnih uloga i podjele posla, zanimljivi su izrađeni i ukrašeni predmeti poput kalupa za kolače, koji odražavaju brigu muškarca za status njegove supruge u društvenoj zajednici: „Jedne i druge modlice jesu obično dar mladoga muža ženi, da se ne stidi pred drugim ženama.“ (Matasović 1933: 156)

Slika 6: Kalupi za paprenjake iz Đurđanaca i s nepoznatog lokaliteta iz Đakovštine (Zbirka Tomislava Bašića iz Vrpolja i Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

U ovu grupu predmeta od drveta spadale su, na primjer, vile za žitno snoplje; kuka za izvlačenje slame, tzv. *ključ*; *rašak* – pomagalo za namatanje pređe; valjkasti spremnici za grah ili trubice platna *stublike* i slične posude manjeg formata, tzv. *stupke* koje su služile kao mužar (usp. Ibid). Kod ovih predmeta posebno je zanimljiv princip obrade i prethodnog odabira pogodnog drveta. Za vile se koristilo mlado drvo koje je imalo formirane tri grane te je na temelju svoga prirodnog oblika rašlji bilo prikladno da postane alatka. Isti je princip odabira i kod ostalih navedenih predmeta. Ono što je važno ovdje uočiti jest ljudska intervencija koja prirodno oblikovanom drvetu daje funkciju i koristi njegov formalni potencijal za stvaranje uporabnih predmeta.

Slika 7. Košarica od trešnjine kore, loburica (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

Slika 8. Ključ za izvlačenje slame (Zbirka Zdenka Šarčevića iz Đakova)

Kao posebno zanimljivi, i u grupi kompleksnijih predmeta od drveta, nalaze se različite kutije, spremnici i kutijice od drveta, čija konstrukcija spaja domišljatost i vještinu u funkcionalnost predmeta. To su specifične kutijice za šibice ili dugmad, uz njih kutije za britvu koje se otvaraju i zatvaraju na poseban način pri čemu je također potrebna određena vještina. (usp. Matasović 1933).

Slika 9: Kutijica za dugmad s kliznim otvaranjem iz Čajkovaca (Zbirka Tomislava Bašića iz Vrpolja)

Slika 10: Kutijica sa složenim mehanizmom za otvaranje iz Strizivojne (Zbirka obitelji Gačić iz Strizivojne)

Slijede predmeti koji uz svoju funkcionalnu ulogu imaju istaknutu onu estetsku te su u kućama imale posebno dekorativno mjesto. Iako su u prošlosti bile korištene kao čaše za konzumaciju vode, tzv. *kepčije*, i danas se u mnogim kućama mogu pronaći kao ukras – suvenir ili podsjetnik na vještinu nekog pretka koji je provodio dane u čobanskim poslovima rezbareći drvo.

Slika 11: Čaše kepčije ili krbe (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine, Zbirka Tomislava Bašića iz Vrpolja, Zdenka Šarčevića iz Đakova te Vlade Matokovića iz Selaca Đakovačkih)

Tu svakako treba pribrojiti bogato ukrašene okvire za slike ili ogledala, no u sljedećem poglavlju više će riječi biti o ukrašavanju drveta koje teži umjetničkom oblikovanju i izrazu različitim tehnikama rezbarenja, oslikavanja te specifičnom motivikom. Upravo uočavanjem i analizom estetskih i simboličkih osobitosti predmeta izrađenih od drveta može se doći do različitih zaključaka o nematerijalnoj kulturi (usp. Albus 1987) na širem području Đakovštine.

Osim sitnijeg inventara, kuća je bila opremljena i većim predmetima poput stolova, *sinijica* te stolaca i tronožaca, zatim škrinjama, ormarima, krevetima, ladičarima i raznim policama. Danas temeljni dio pokućstva, stol, morfološki se počeo razvijati nešto kasnije „...zbog uvriježenog običaja da se samo po potrebi masivne ploče stavljaju na nogare“ (Antoš 1998:44). U Slavoniji i Đakovštini stolovi, tzv. *sinijice*,

Slika 12: Niski okrugli stol sinijica (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

okruglog oblika s 4 niske noge u sjećanju kazivača su bili stolovi za kojima su sjedila i jela djeca, no poznato je da je ovaj oblik stola, osim u Slavoniji, korišten i u dinarskim krajevima uz ognjište te da su ga koristili i odrasli. Takav stol bi visio na zidu kada nije bio u uporabi (usp. ibid). Pravokutni oblici stolova s ladicom, prekriženim nogama ili spojenim nogama na razne druge načine novijeg su datuma, a svoje centralno mjesto u kući dobili su pod građanskim utjecajem nakon raspada zadružnih obitelji (usp. ibid).

Različiti stolci u panonskom području najčešće imaju ukrašen naslon i to u većini slučajeva jedinstveno. Tokarenjem su se izrađivali različiti ukrasi, a trapezoidno sjedalo bilo je smješteno na 4 noge. Zanimljivo je da ovakvih stolaca u kući nije bilo mnogo, nego su zauzimali mjesto u pročelju stola, a na njemu je sjedio gazda ili gost kada dođe u kuću (usp. ibid).

Slika 13: Stolci (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

Tronošci su, s druge strane, manjega formata od stolaca, a mogli su biti okruglog, kvadratnog, polukružnog ili ovalnog oblika s tri noge. Zanimljivo je da se u izradi ovih sjedalica slijedio prirodni oblik drveta koji je zapravo diktirao i oblik samog tronošca.

Slika 14: Tronožac i šamlice (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine i Zbirka Zdenka Šarčevića iz Đakova)

Posebnu pažnju su već i ranije pobuđivale specifične škrinje, tzv. *kobilaši*, izrađeni od tesanih dasaka. Utvrđeno je da su ove škrinje, koje podsjećaju na antičke sarkofage, posebnost istočne Slavonije te da se u ovom obliku ne nalaze nigdje drugdje u Hrvatskoj. Specifična je njihova konstrukcija, tj. daske stranica uložene u stupove nogu (usp. Domaćinović 1977: 9). Škrinje su mogle imati ravan poklopac ili u obliku krova kuće, no ono što kod njih fascinira je činjenica da im je konstrukcija toliko promišljena te da u izradi najčešće nije korišten niti jedan čavao. Pojedini primjeri imaju dodane metalne elemente za zaključavanje što svjedoči o tome da su se u škrinjama čuvali vrijedni predmeti, najčešće vrijedne narodne nošnje, u vremenu prije pojave prvih ormara. Osim konstrukcije, škrinje su bile i ukrašene urezanim mrežastim linijama ili rozetama koje su dodatno još mogle biti i obojene (usp. ibid). Noviji primjerci škrinja s ravnim poklopcem su bile bogatije oslikane raznobojnim biljnim motivima.

Ako navedeno pokućstvo stavimo u kontekst odnosa čovjeka prema njemu, doći ćemo do zaključka da su brojni drveni predmeti pratili, a prate i danas, čovjeka od rođenja do smrti. Naime, sačuvane su brojne drvene kolijevke, stalci, hodalice, čak i kolica. Drveni kreveti zaseban su dio priče, budući da su često služili i kao ukras sobe, izrezbareni ili istokareni. Konačno, na području Slavonije i Đakovštine, ljudi su se sahranjivali ili na drvenim daskama ili, kasnije, u drvenim lijesovima, tzv. škrinjama. Ta praksa prisutna je i danas. U kontekstu pogrebnih praksi i uporabe drveta, izložba će prikazati jednoga od dva nadgrobna spomenika pronađena tijekom terenskog istraživanja u Semeljcima. Spomenici su u potpunosti izrađeni od drveta, a oblikom imitiraju kamene spomenike s karakterističnom pločom koja u svom gornjem dijelu oblikuje križ.

Slika 15: Škrinja s ravnim poklopcem i škrinja kobilaš s poklopcem u obliku krova (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

Na drvenim spomenicima urezan je tekst, a vidljivo je da je u metalnom okviru bila slika, koja je s vremenom uništena. Terenskim istraživanjem na lokalnom groblju u Semeljcima pronađena su dva takva spomenika, no prema kazivanju suradnika, Mirka Mihaljevića, postojalo ih je više. Pretpostavlja se da su oba spomenika iz prve polovice 20. stoljeća, budući da je na jednome od njih vidljiva godina smrti, 1934., dok je drugi u vrlo lošem stanju te je vidljiva samo godina rođenja pokopanog muškarca: 1893., a godina smrti nije vidljiva zbog oštećenja drveta. Oba su, iako smještena na različitim dijelovima groblja, obilježavali grobove muškaraca iz obitelji Garvanović.

Slika 16: Drveni nadgrobni spomenik iz Semeljaca

UKRAŠAVANJE DRVENIH PREDMETA

Ukrašavanje drvenih predmeta prvenstveno ovisi o njihovoj namjeni. „Osnovni načini ukrašavanja koji se tu javljaju su urezivanje u površinu, izdubljivanje (plitko i duboko), izrezivanje („na proboj"), tokarenje, bojenje, i rjeđe na našem području, intarzija, žeženje žicom, umetanje metala i inkrustacija." (Petr-Marčec 1987:4) Utrošak truda koji će osoba uložiti u ukrašavanje predmeta ovisit će o tome je li, npr. štap namijenjen čuvanju stoke ili pomoći pri hodu. Pri tome će ovaj za čuvanje stoke biti bez ukrasa ili eventualno s figuracijom prirodnog oblika gornjeg dijela.

Slika 17: Pribor za obradu drveta.
(Zbirka Samostana Milosrdnih sestara sv. Križa iz Đakova)

Slika 18: Štap s oblikovanom pticom.
Autor: Đuro Maršić iz Strizivojne.
(Zbirka obitelji Gačić iz Strizivojne)

S druge strane, štap za hodanje također može biti bez ukrasa, djelomično izrezbaren s umetnutim ogledalcima ili komadićima olova, ili, kao kod izloženog primjerka iz Vrpolja, ekstremno ukrašen ljudskim i životinjskim likovima te biljnim motivima. Motivika potvrđuje, a i trenutni vlasnik svjedoči, da je štap pripadao lovcu iz Babine Grede.

Slika 19: Štap bogato ukrašen rezbarijama iz Babine Grede (Zbirka Tomislava Bašića iz Vrpolja)

Već ranije je spomenuta društvena uloga predmeta od drveta, kao i uloga mjere ukrašavanja, no raniji istraživači su potvrdili da inspiraciju za izradu i ukrašavanje drveta ljudi pronalaze u svemu što ih okružuje. Tako je Matasović donio zanimljivu primjedbu o važnom motivu u izradi ukrasnih predmeta u Slavoniji: „Seoskog rezbara u Slavoniji najviše privlači svojom grandioznošću đakovačka katedrala, pa se našlo 'smionih' ljudi, koji su pokušali načiniti drveni model te crkve. Meni je poznato desetak dobro uspjelih modela Štrosmajerove katedrale, a sigurno ih imade mnogo više, dakako u malom, za koje se ne zna u javnosti." (Matasović 1933: 157) Osim toga, izradom ukrasnih predmeta često se imitiralo predmete koji nisu bili uobičajeni za seoske kuće i domaćinstva. Tako imamo primjere čaša na stalku.

Slika 20: Drvena čaša na stalku. (Etnografska zbirka Muzeja Đakovštine)

Prateći rezbarstvo, kao dominantnu tehniku ukrašavanja drveta, na širem području Đakovštine, Matasović je uočio promjenu u tehnici i rasponu motiva prije i poslije Prvoga svjetskog rata. U razdoblju prije rata ornamenti su uglavnom bili geometrijski „...i to kružnice (...) sa šestolatnim ružicama od upisanih polukrugova, što je vrlo lagano narisati šestarom, te kvadrati i pačetvorine sa raznim kombinacijama dijagonala, odnosno paralelnih i ukrštenih pravaca." (Matasović 1933:161) Napomenimo samo da se danas ovakvo ukrašavanje drveta izgubilo, ali zadržalo se u načinu ukrašavanja tikvica specifičnom za selo Gradište kod Županje. Česti su bili i biljni ornamenti, najčešće stilizirani list u različitim kombinacijama te biljna lozica koja može obavijati slova. Kompoziciju ornamenata obrubljuje cik-cak linija, tzv. *zubra*, a prazne prostore najčešće su ispunjavali trokutasti, spiralni i zavojiti oblici. Uz to, česti motivi u ispunjavanju praznina bili su križići, zvijezde, svastike ili neki drugi likovi poput kaleža. U razdoblju nakon Prvoga svjetskog rata, ističe se plastična figuracija, a najčešći motiv na starijim predmetima je zmija, dok se uz nju pojavljuju i figure babe, djeda, gospodina, gospođe (ili *gospoje*), psa, medvjeda i ptice.

Slika 21: Detalj kalupa za paprenjake s likom babe i ptice (Zbirka Tomislava Bašića iz Vrpolja)

Kasnije se u plastičnom oblikovanju drveta uočava težnja za realističnim prikazivanjem što se smatra odmakom od tradicijske ornamentike i građanskog umjetničkog izraza.

Slika 22: Križ s likovima oblikovanim u punoj plastici.
(Zbirka Vlade Matokovića iz Selaca Đakovačkih)

DRVO U JEZIČNIM UPORABAMA

Kako bismo još bolje razjasnili odnos čovjeka i drveta, potrebno je posegnuti za primjerima jezične uporabe termina *drvo*, ali i ostalim primjerima u pjesmama ili izrekama. Konačno, kako i sam naslov izložbe kaže, jedna od motivacija za pristupanje ovoj temi s pozicije odnosa čovjeka i drveta je uzrečica *Sjedi drvo na drvo.* Naime, u ovakvim jezičnim konstrukcijama otkrivaju se simboličke razine odnosa čovjeka i drveta. Konkretno, u navedenoj uzrečici se statičnost drveta koristi kao simbolika neaktivnosti, tromosti osobe. Isto se izriče izjavom da netko *sjedi kao klada*. Osim toga, mnoga druga stabla našla su svoje mjesto u izrekama poput:

Jabuka ne pada daleko od stabla.

Izreka je to koja slikovito dočarava dosljednost ponašanja ili fizičkog izgleda između pretka i potomka: oca i sina, majke i kćeri, oca i kćeri ili majke i sina. Kao što su sve jabuke međusobno slične i uvijek će pasti pod stablo na kojemu su izrasle i dozrele, tako se objašnjava i sličnost u izgledu ili uzorcima ponašanja u pojedinoj obitelji. Jabuka se još koristi i kao simbol nesloge ili sukoba u sintagmi *jabuka razdora*, a to je aluzija na sliku jabuke koju je Eva dala Adamu te je, prema biblijskoj Knjizi postanka stvoren sukob između prvih ljudi i Boga. Ako želimo opisati nečiju iznimnu ljepotu, može se čuti da je *lijep kao jabuka* ili *rumen kao jabuka*.

Jedna od izreka je i *Od šume ne vidiš drvo* koja se koristi za simbolično dočaravanje velikog broja problema u kojima se netko nalazi pa uslijed toga stanja ne može detektirati konkretan problem ili pronaći rješenje. Slikovito, ova izreka nas uvodi u razmišljanje o šumi kao posebnoj pojavi za koju često nismo svjesni da je načinjena od manjih jedinica: stabala ili drveća.

Osim u izrekama, drvo, njegovi dijelovi ili različita stabla pojavljuju se u različitim poredbama ili uzrečicama poput: *Kao suha grana*, koja svjedoči o osjećajima napuštenosti i izoliranosti osobe koja je naizgled okružena brojnim ljudima: baš kao osušena grana među prolistalim granama krošnje. Isto tako, često se pri dolasku do uspjeha nakon mučne borbe kaže *Doći na zelenu granu*. A za nešto za što bismo se trebali potruditi kažemo da *Ne pada s grane*. U tom smislu za nekoga tko je drastično promijenio svoje ponašanje i pristao na nemoralne uvjete kažemo da je *Pao na niske grane*. Ako se netko ponaša, prema društvenim kriterijima, kao divljak, okarakterizirat ćemo ga *Kao da je sišao s grane* ili *s drveta*. A ako se netko neobično čudi nečemu pitat ćemo ga *Je li pao s kruške?* Isto tako, ako netko povezuje nepovezivo na bilo kojoj razini napomenut ćemo mu da *ne miješa kruške i jabuke*.

Ako želimo naglasiti uzaludno nadanje u uspjeh ili promjenu, dolazak ili činjenje nečega, često ćemo koristiti uzrečicu *Kad na vrbi rodi grožđe* ili *Kad na vrbi zasvrbi* ili *Na vrbi sviralo*. A ako opisujemo nečije držanje ili tužno raspoloženje u društvu reći ćemo da je *ko žalosna vrba*. Pri dočaravanju nečije vitkosti i ljepote, najčešće muške, upotrijebit će se izraz da je *visok kao jablan*.

Mnogi ljudi koji su u djetinjstvu ili mladosti pisali spomenare ili slali pisma, sjetit će se uobičajenog završetka, koji se i danas zapravo može čuti u pjesmama: *vita jela – zelen bor*.

U razdoblju 2009. i 2010. godine aktualna je bila kampanja jedne farmaceutske kompanije u kojoj su se različite osobe predstavljale istim imenom: *Ja sam Zdravko Dren!*. Bio je to vješt primjer poticanja tjelesnih aktivnosti i rada na vlastitom zdravlju uporabom uzrečice koja se koristi za opisivanjem odličnog zdravstvenog stanja: *Zdrav ko dren!*. Dren, drijenak, *drinak* u Slavoniji, stablo je duboko ukorijenjeno (!) u tradicijskoj kulturi Slavonije, a mnogi poznavatelji tradicijske medicine potiču konzumaciju drijena kao izuzetno zdrave biljke koja za čovjeka može višestruko biti blagotvorna. Uz to, drijenak se neizostavno nalazio u kiticama cvijeća nošenim u crkvu na blagoslov na Cvjetnicu.

Već ranije spomenuto kucanje o drvo najavit će se izjavom *Da kucnem o drvo* nakon čega će uistinu uslijediti kucanje o najbliži drveni predmet. Ako se nalazimo u situaciji gdje nam pri ruci nije niti jedan predmet od drveta, ljudi će često kucnuti o vlastitu glavu.

Ako su vremenski uvjeti takvi da izuzetno puše vjetar, netko će primijetiti da *Nosi drvo kamen* naznačujući silinu vjetra koji nosi dva različita materijala: jedan lakši, jedan teži.

Osim uzrečica i usporedbi s drvetom, pojavljuju se i one vezane uz drugo stanje drveta, tj. posječeno deblo koje se naziva *klada*. Slično kao kod slike s jabukom i stablom, dosljednost i sličnost označit će se izrekom *Ne pada iver daleko od klade*. Isto tako nadmoć uma nad fizičkom snagom izrazit će se izjavom da *Um caruje, snaga klade valja*. A ako netko čvrsto zaspe reći će se da je *zaspao kao klada*.

Uz to, u mnogim krajevima postoje lokaliteti koji u svome nazivu imaju poveznicu s nekom vrstom drveta. U Đakovštini možemo istaknuti toponime Vrbica ili Drenje, ili u široj okolici Zadubravlje, Donja i Gornja Vrba itd.

ODNOS ČOVJEKA I DRVETA

Jedan od možda najintenzivnijih odnosa čovjeka i drveta otkriva se u izradi glazbenih instrumenata. Aerofona glazbala najjednostavniji su oblik drvenih glazbala. U ovu skupini spadaju različite *frule*, koje se sastoje od jedne cijevi, i *dvojnice*, koje se sastoje od dvije cijevi. Ova glazbala ljudi su izrađivali najčešće od bazge ili šljive. Posebna kategorija su kordofoni, tj. žičani drveni instrumenti kod kojih je proces izgradnje puno složeniji i iziskuje veću vještinu i razumijevanje proizvodnje tona u suradnji žice i drveta. Za Slavoniju karakteristične tambure primjer su tradicijske, ali i suvremene izrade glazbenih instrumenata. Na primjeru tambure *samice*, koja se smatra pretečom današnjih tambura, može se uočiti izuzetan spoj poznavanja drveta, njegove obrade i oblikovanja u instrument na kojemu se muzicira. Spoj je izuzetan jer su *samicu*, ali kasnije i ostale tambure, radili samouki ljudi, majstori. Bilo da se, na primjer tijelo tambure bisernice, radi iz jednog komada drveta, pri čemu se postupak izrade slikovito naziva *kopanje*, ili da se sklapa od više komada drveta, pri čemu se kaže da je *prima motana*, drveni žičani instrumenti također su izvrstan primjer nijansiranja u obradi drveta, tj. kako određen način obrade može utjecati na konačan proizvod, tj. ton koji tambura proizvodi.

U samom postupku izrade tambure značajno je nekoliko faza, a sve se temelje na izgradnji odnosa graditelja i drvenog materijala koji će u njegovim rukama postati glazbeni instrument. Naime, sam kreativni proces izrade tambure počinje od naručitelja pri čemu je graditelj u poziciji medijatora, tj. posrednika između naručitelja i drvenog instrumenta na kojemu će se glazbenik, konačno, moći u potpunosti izraziti. Proces se, dakle, nastavlja postupkom pretakanja vlastitih zapažanja graditelja u odabir pravih materijala i vrsta drveta za svaki dio tambure. U razgovoru s graditeljem tambura iz Đakova, Marinkom Žeravicom, istaknula se posebna veza koja se stvara između njega kao stvaratelja i drveta od kojega izrađuje instrumente. Snažna je to i neobična povezanost

koja rezultira proizvodom koji je ujedno i sam umjetnički ostvaraj, jer se prilikom izrade instrumenata vodi računa ne samo o kvaliteti tona i prilagođenosti glazbeniku kojemu je namijenjen instrument, nego i o estetici, tj. boji drveta, smjeru godova na pločama itd., a svaki glazbalar instrumentu daje vizualni potpis u obliku vidljivog znaka na ploči zvanoj *glasnjača* ili na nekom drugom dijelu instrumenta. Konačno, proces završava susretom glazbenika i naručenog instrumenta kada se procjenjuje uspješnost rada glazbalara i mogućnosti instrumenta. Veza između glazbenika i instrumenta mogla bi biti zasebna priča, a u ovoj fazi instrument više nije „samo" komad drveta, nego artefakt genijalne vještine izrade spojene s vještinom muziciranja. Tambure se u Slavoniji također smatraju tradicijskim instrumentom, no u svom današnjem izričaju prerasle su svoj izvorni tradicijski kontekst i vrlo suvereno konkuriraju drugim instrumentima i žanrovima, osobito *klasičnoj* glazbi (usp. Vrekalić, rukopis).

Slika 23: Kalup za motanu bisernicu samoukog majstora Špišića iz Kešinaca (Zbirka Žeravica Muzeja Đakovštine)

Na identitetskoj razini jedno stablo je posebno vezano uz Slavoniju i njezino autohtone stanovnike, Šokce. Riječ je o hrastu. S jedne strane, Slavonija je karakteristična upravo po velikim šumama hrasta lužnjaka, čija kvaliteta je poznata u cijelome svijetu, ne samo danas, nego i kroz povijest. O tome je Josip Kozarac ostavio trag i svjedočanstvo u svojoj pripovijetci *Slavonska* šuma*:* „Tko bi izbrojio sve tvorničare, koji traže hrastovo drvo! Traži ga mornar, da jakošću svojom odolijeva strašnoj morskoj buri; traži ga svaki građanin, da njime kuću digne, jer je pod njim najsigurniji; traži ga vinogradar, da spravi u nj jedan od najplemenitijih darova Božjih, rujno vino, da se čovječanstvo njime okrijepi, da sjajne duhove na to veća djela bodri i pobuđuje; traži ga napokon čovjek – smrtnik, da u tvrdom hrastovom lijesu spremi zadnje opočivalište milom pokojniku…" (Kozarac 2002: 9)

S druge strane, svjesni kvalitete te vanjskih karakteristika hrasta kao visokog, snažnog, razgranatog i dugovječnog drveta, često se s njim uspoređuju ljudi ili se o njemu pjeva i u mnogim suvremenim pjesmama na području Slavonije, posebno onim tamburaškim. Neke od pjesama moći će se čuti u slušaonici izložbe, poput *Oj, hrastovi, Slavonije ravne* ili *Priča o jednom hrastu*. Uistinu je zanimljiva i vrijedna veza između Šokaca i hrasta te je i danas posebna čast biti u posjedu hrastove šume. Jer, kako je već ukazano, hrast kao stablo objedinjuje sve pozitivne i poželjne osobine, a kao materijal pokazuje visoku kvalitetu te je skupocjen. Dakle, važno je povezati se i na identitetskoj razini s drvetom kao što je hrast.

No, kada smo već na kraju došli do ove gotovo apstraktne razine i odmaknuli se od materijalnosti drveta, potrebno je zaključiti o snažnoj vezi suvremenog čovjeka i drveta. Snaga te veze očituje se upravo u nesvjesnim postupcima, tj. svakodnevnim susretima s drvetom kojima ne pridajemo važnost, no pokušajmo zamisliti kako bi nam izgledala kuća, dnevni boravak ili radno mjesto da nema drveta. Jedan takav prikaz naći će se i u izložbi upravo s ciljem posvješćivanja suvremene uporabe drveta koje se danas možda ne koristi u tolikoj mjeri kao nekada, u obliku ukrasnih predmeta, rezbarenih ili praktično oblikovanih. No, i danas je drvo izvor inspiracije i

Slika 24: Tambura samica. (Zbirka Zdenka Šarčevića iz Đakova)

prostor za umjetničko izražavanje. Danas se od drveta oblikuje moderni namještaj, dekoracije, lusteri, naočale, leptir mašne. I danas je drvo pogodno za materijalizaciju vlastitih ideja.

Posebno je zanimljiva, i u tekstu više puta spomenuta, tzv. društvena uloga drveta kao materijala od kojega su se izrađivali predmeti koji su ljude povezivali, slali poruke, omogućivali kontakte i dijaloge na različitim razinama. Jedan od takvih artefakata i danas se može naći u mnogim selima i gradovima – jednostavno složen ili dizajnerski oblikovan: klupa ili *klupčica*. I danas se pred mnogim kućama nalaze *klupčice* koje su „usađene“ u

zemlju, fiksne i ispod drveta (!). I danas one znače mjesto okupljanja, bilo pred nekom seoskom kućom u hladu oraha ili lipe, bilo na novom gradskom trgu.

Konačno, drvo nam i danas daje ogrjev, a u najnovije vrijeme je postalo izvor drugih energija te se u sve većem broju elektrana na biomasu od drveta proizvodi električna energija.

Ovime dođosmo do zaključka priče o odnosu čovjeka i drveta te konačno možemo zaključiti da taj odnos i nije toliko statičan kao što bi naslov izložbe sugerirao. *Sjedi drvo na drvo* ipak može prije značiti slaganje jednog na drugi bezbrojnih dodira čovjeka i drveta kroz prošlost, tradiciju, ali i danas. Zato će šumari uvijek ponosno istaknuti: *Drvo je prvo!* Ova izložba i katalog nastoje biti prilog ovoj tvrdnji, a brojni izloženi predmeti svjedoci su dugotrajnih prošlih, ali i budućih odnosa čovjeka i drveta.

LITERATURA:

Albus, Lj. et al. 1987. *Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta.* Koprivnica: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske

Antoš, Z. 1998. *Pokućstvo u Hrvatskoj: etnološki pogled na unutrašnje uređenje doma*. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb

Belaj, V. 1998. *Hod kroz godinu.* Zagreb: Golden marketing

Biblija. 2007. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

Domaćinović, V. 1977. Škrinje od tesanih dasaka u Jugoslaviji. Vinkovci: Samoupravna interesna zajednica kulture Općine Vinkovci

Kozarac, J. 2002. „Slavonska šuma" U *Odabrane pripovijetke*. Zagreb: AB Biblioteka, 3-9.

Matasović, A. 1933. Seljačko rezbarstvo u slavonskoj Posavini. Narodna starina, 12(32), 145-168. Preuzeto s http://hrcak.srce.hr/68286

Petr-Marčec, S. 1987. „Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta" U *Tradicijsko oblikovanje i ukrašavanje drveta*. Koprivnica: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, 4-5.

Toldi, Z. 1994. *Nek se spominja i pamti. Život i običaji seljačkog svita u Brockom Posavlju* II. Slavonski Brod

Vinšćak, T. 2002. *Vjerovanja o drveću u Hrvata.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

Visković, N. 2001. *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici*. Zagreb: AB biblioteka.

Vrekalić, A. 2017. *Glazba, instrument, čovjek*. Neobjavljen rukopis.

Živković, Z. 2013. *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo.* Preuzeto s http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Bastina/HTG_web.pdf